

En gymnastförening för facklig kamp. Föreningen GCI 1902–1950

Av Hans Bolling

Abstract

This article deals with the activities within the Association GCI during the first half of the 20th century. The association was formed in 1902 by female graduates of the Royal Central Institute of Gymnastics (GCI) to promote their interests. The study is primarily based on the association's yearbooks and daily newspapers. The study's three main research questions are: Why was the Association GCI formed? Who was behind the formation? What results did the association achieve or not? The association's most important contribution during the period was its courses for gymnastics directors, which were characterized by both curiosity and boldness. The conservatism regarding physical culture that is otherwise often associated with GCI was not present here. Nevertheless, in the long run, the association did not succeed in strengthening the members' professional positions. In conflicts with the medical profession and the Gymnastics Teachers Association, the Association GCI drew the shortest straw.

Keywords: physical education, gymnastics, physiotherapy, *women's history*, work history

I samlingsverket *Svensk yrkeskvinna* konstaterar journalisten Ella Taube att det kvinnliga föreningslivet under 1900-talets första hälft karakteriserat av "tillkomsten av en rad kår- och yrkessammanslutningar som markerar kvinnornas allmänna inplacering i arbetslivet och nödvändigheten för dem att bevaka sina positioner".¹ En av dessa sammanslutningar var Föreningen GCI som bildades år 1902 av kvinnliga gymnastikdirektörer med examen från Gymnastiska centralinstitutet (GCI) i Stockholm. Föreningen skapades på initiativ av Jenny Wallroth för att tillvarata frisk- och sjukgymnasters intressen. Den var sålunda en form av fackförening för kvinnliga gymnastikdirektörer. I stadgarnas inledande paragraf slogs fast: "Föreningen har till ändamål att väcka och underhålla intresset för den svenska gymnastiken samt att åstadkomma en större

¹ Ella Taube, "Det kvinnliga föreningslivet", i Ellen Liliedahl (red.), *Svensk yrkeskvinna: En översikt av kvinnornas insats i svenskt näringsliv, kultur och politik* (Göteborg 1950), s. 125.

sammanslutning och mer samarbete mellan Sveriges kvinnliga gymnastikdirektörer.”²

Den specifikt svenska gymnastiken lyftes alltså fram som något viktigt och självklart redan i den första paragrafen. Med svensk gymnastik avsågs det gymnastiksystem som utformats och utvecklats vid Gymnastiska centralinstitutet (GCI) under 1800-talet. Det hade människokroppen harmoniska utveckling som mål och skulle bygga på vetenskapliga rön om den mänskliga fysiken och rörelselagarna. Dess mest rigida följare kom att kallas lingianer.³

Föreningen GCI kan definieras som en fackförening även om begreppet då får ges en något vidare innebörd än vad det har i dagligt tal. Det syftar då på en sammanslutning av personer med likartade arbetsuppgifter till gagn för dem socialt eller ekonomiskt. Det är alltså inte säkert att aktörerna själva alltid betraktade sin förening som ett fackligt organ. Emellertid låter oss denna definition inkludera andra organisationer i fackföreningskategorin än de stora mansdominerade organisationerna med nära band till arbetarrörelsen.⁴ Arbetarrörelsens fackföreningar ägnade sig inte i någon högre grad åt att särorganisera kvinnor. Klass var den överordnade kategorin. Först när klassfrågan hade lösts skulle man ta tag i kvinnofrågan, hette det.⁵ Undantaget utgjordes av Kvinnornas fackförbund som uppstod ur Kommittén för den kvinnliga agitationen 1902 för att två år senare upptas i LO och där fortleva som egen enhet några år innan det 1909 gick upp i Skrädderiarbetarförbundet. Specifikt kvinnliga fackföreningar finner man annars nästan uteslutande inom tjänstemannarörelsen.⁶ Dessa fackföreningar spelade en central roll för hela den svenska kvinnorörelsen.⁷

Denna studie fokuserar på relationen mellan yrkesprofession och genus. Den historiskt inriktade professionaliseringsforskningen har intresserat sig för hur verksamheter utvecklades till ett yrke utifrån givna kriterier. Yrken

2 *Föreningen GCI:s årsbok 1902–1903*, s. 5.

3 Hans Bolling & Leif Yttergren (red.), *200 år av kroppsbiologi: Gymnastiska centralinstitutet/ Gymnastik- och idrottshögskolan 1813–2013* (Stockholm 2013); Hans Bolling & Leif Yttergren, "Swedish gymnastics for export: A study of the professional careers and lives of Swedish female gymnastic directors 1893–1933", *International Journal of the History of Sport*, 2015:11–12 (vol 32), s. 1437–1455; Barbro Carli, *The making and breaking of a female culture: The history of Swedish physical education 'in a different voice'* (Göteborg 2004); Jan Lindroth, *Ling – från storhet till upplösning: Studier i svensk gymnastikhistoria 1800–1950* (Eslöv 2004); Jens Ljunggren, *Kroppens bildning: Linggymnastikens manlighetsprojekt 1790–1914* (Eslöv 1999); Bengt Söderberg, "P. H. Ling – heron, vetenskapsmannen och gudsbeläet: Något om Lingbilden under 1800- och tidigt 1900-tal", *Idrott, historia och samhälle: Svenska idrottshistoriska föreningens årsskrift*, 1995.

4 Kjell Östberg, *Efter rösträtten: Kvinnors utrymme efter det demokratiska genombrottet* (Eslöv 1997), s. 130–131.

5 Ylva Waldemarson, *Mjukt till formen – hårt till innehållet: LOs kvinnoråd 1947–1967* (Stockholm 1998).

6 Tom Ericsson, "Kvinnor i facklig kamp: En studie av Föreningen kvinnor i statens tjänst 1904–1912", *Scandia*, 1981:1 (vol. 47), s. 124.

7 Bengt Nilsson, *Kvinnor i statens tjänst – från biträde till tjänsteman: En aktörsinriktad undersökning av kvinnliga statstjänstemäns organisering, strategier och kamp under 1900-talets första hälft* (Uppsala 1996).

som mejerist, läkare, sjuksköterska, sjukgymnast, folkskollärare, ingenjör, barnmorska med flera har studerats ur detta perspektiv. Företrädare för en profession kan vinna formell legitimitet och få tolkningsföreträde inom sitt yrkesfält genom att etablera ett kunskapsmonopol. De kan på sätt också begränsa konkurrensen på arbetsmarknaden.⁸

Flera forskare har belyst professionalisering utifrån maskuliniserings- och feminiseringsprocesser.⁹ Ett grundläggande drag på arbetsmarknaden har varit att kvinnor och män oftast inte befunnit sig på samma plats eller, om så ändå varit fallet, inte utfört samma arbetsuppgifter. I regel har männen innehaft de överordnade positionerna. Könsegregeringen har alltså varit både horisontell och vertikal, vilket har analyserats med hjälp av begreppet genuskontrakt. Detta genuskontrakt har påverkat när, var och hur kvinnor kunnat vara aktiva. Enligt Yvonne Hirdman är det två logiker som driver maktordningen mellan könen: Isärhållandets logik, som innebär att könen separeras i olika arenor för manligt respektive kvinnligt, samt den manliga normen, som innebär att det manliga värderas högre än det kvinnliga. Det rådande genuskontraktet undergrävs när isärhållandet mellan könen försvagas.¹⁰

I Föreningen GCI kombinerades under 1900-talets inledande decennier nytta och nöje. Kompetens- och ämnesutveckling samt facklig verksamhet bedrevs tillsammans med ett socialt engagemang. Supéer och fester, utflykter och uppvaktningar arrangerades och ett allmänt kulturintresse hörde också till verksamheten. I denna studie ska jag analysera Föreningen GCI:s verksamhet och betydelse för kvinnliga gymnastikdirektörers under 1900-talets första hälft. De frågor som står i centrum är: Varför bildades Föreningen GCI? Vilka var det som låg bakom bildandet? Vilka resultat uppnådde, respektive uppnådde inte, föreningen? Undersökning tar sin början vid sekelskiftet 1900 och sträcker sig fram till seklets mitt, en tid då Sverige började förvandlas från ett agrart och patriarkalt ståndssamhälle till en industrialiserad och demokratisk välfärdsstat.¹¹ Då började också intresseorganisationer att i allt högre grad

8 Agneta Emanuelsson, *Pionjärer i vitt: Professionella och fackliga strategier bland svenska sjuksköterskor* (Huddinge 1990); Christa Florin, *Kampen om katedern: Feminiserings- och professionaliseringsprocessen inom den svenska folkskolans lärarkår 1860–1906* (Umeå 1987); Mats Greiff, *Kontoristen: Från chefens högre hand till proletär: Proletarisering, feminisering och facklig organisering bland svenska industrijänstemän 1840–1950* (Lund 1992); Anders Ottosson, *Sjukgymnasten – vart tog han vägen? En undersökning av sjukgymnastyrkets maskulinisering och avmaskulinisering 1813–1934* (Göteborgs 2005); Staffan Selander (red.), *Kampen om yrkesutövning, status och kunskap: Professionaliseringens sociala grund*. (Lund 1989); Lena Sommestad, *Från mejerska till mejerist: En studie av mejeriyrkets maskulinisering* (Lund 1992); Lisa Öberg, *Barnmorskan och läkaren: Kompetens och konflikt i svensk förlossningsvård 1870 – 1920* (Stockholm 1996).

9 Cristina Florin, *Kampen om katedern*; Anders Ottosson, *Sjukgymnasten – vart tog han vägen?*; Lena Sommestad, *Från mejerska till mejerist*; Ulla Wikander, *Kvinnors och mäns arbeten: Gustavsberg 1880 – 1980: Genusarbetsdelning och arbetets degradering vid en porslinsfabrik* (Lund 1988).

10 Yvonne Hirdman, "Om genuskontraktet", *Häftet för kritiska studier*, 2000:2 (vol. 33).

11 Lennart Schön, *En modern svensk ekonomisk historia: Tillväxt och omvandling under två sekel* (Stockholm 2000).

samarbeta med offentliga organ. Den korporativa förvaltningsformen fann nu sin form.¹²

Studien bygger framför allt på uppgifter ur Föreningen GCI:s årsböcker samt dagstidningar. Sedan start gav föreningen ut en årsbok i vilken uppsatser om frisk- och sjukgymnastik samsades med information om verksamheten. Föreningen GCI var Stockholmsbaserad och därför har Stockholms ledande digitaliserade dagstidningar genomsökts med hjälp av Kungliga bibliotekets tjänst "Svenska dagstidningar". Sökningar har gjorts brett efter avgränsade fraser som "Föreningen GCI", "GCI + fortbildning", aktörers och organisationers namn, men också mot allmänna ord som gymnastikdirektör och GCI för tidsperioder som framstått som speciellt intressanta. Därtill har folkbokföringsmaterial men också tidskrifter och tidningar använts för att kartlägga enskilda kvinnors liv och yrkeskarriärer.

Framställningen har delats upp i sex delar. Inledningsvis behandlas kvinnors ställning inom utbildning och arbetsmarknad och därefter bildandet av Föreningen GCI. De två följande avsnitten uppmärksammar den aktivitet som bedrevs inom föreningen: samhällsengagemanget och förhållandet till kvinn rörelsen samt fortbildningsverksamheten. Avslutningsvis diskuterar jag den uppdelning av gymnastikdirektörutbildningen som gjordes vid 1930-talets mitt samt varför statsmakterna valde att satsa på Svenska gymnastiklärareföreningen som förhandlingspartner.

Kvinnor, utbildning och arbetsmarknad

Långsamt under 1800-talets andra hälft fick kvinnor tillgång till högre utbildning. Musikaliska akademien, Akademien för de fria konsterna, GCI (1864) och slutligen universiteten öppnades för dem. Det vidtogs dock inte några egentliga åtgärder för att underlätta för dem att genom det allmänna skolväsendets lägre nivåer skaffa sig de förkunskaper som de behövde för högre studier. Det var därför främst kvinnor ur den högre medelklassen och överklassen som kunde kvalificera sig för högre studier.¹³

Man fick vänta länge innan kvinnor med utbildning och examen fick tillträde till flera yrken och ämbeten som män med akademiska examina var berättigade till. Tillsättandet av 1902 års statliga löneregeringskommitté har i forskning ansetts vara ett viktigt skäl till att kvinnor började organisera sig fackligt i egna organisationer.¹⁴ Först med 1904 års skolstadga gavs kvinnor

¹² Gunnar Heckscher, *Staten och organisationerna* (Stockholm 1951).

¹³ Ulla Johansson, "Vad bör kvinnor kunna? – Utbildning som kulturellt kapital och symboliskt våld", i Ingrid Hagman (red.), *Mot halva makten – elva historiska essäer om kvinnors strategier och mäns motstånd* (Stockholm 1997), s. 69–71. De högre allmänna läroverken förblev exempelvis pojkskolor fram till 1927.

¹⁴ Ylva Waldemarson, "Kön, klass och statens finanser: En historia om statligt arbetsgivar-skap och statsanställda kvinnor 1870–1925", i Lasse Kvarnström, Ylva Waldemarson & Klas Åmark (red.), *I statens tjänst: Statlig arbetsgivarpolitik och fackliga strategier 1870–1930* (Lund 1996), s 188.

rätt till underordnade befattningar vid statens samskolor. År 1909 ändrades grundlagen så att kvinnor fick tillträde till vissa ämbeten som krävde kunglig fullmakt. Först med grundlagsändringen 1921, och den därpå följande behörighetslagen 1923, kom kvinnor att i princip likställdes med män i fråga om fullmaktstjänster. Men även efter det att arbetsmarknaden hade öppnats upp för kvinnorna fanns det yrken som inte ansågs lämpliga för dem. Till dessa räknades präst och officers-, diplomat- och polisyrkena. Det gjorde även att vara gymnastiklärare vid pojkläroverk.¹⁵

De nya, om än begränsade, möjligheterna kvinnor gavs på arbetsmarknaden sammanföll med att allt fler av dem hade behov av att försörja sig. Under 1800-talets andra hälft fram till 1920-talet lämnade fler ogifta män än ogifta kvinnor Sverige samtidigt som allt färre gifte sig. Under denna period fick vi den största relativa mängd ogifta kvinnor svensk statistik har att uppvisa. År 1860 var 39,6 procent av de vuxna kvinnorna ogifta, 1920 var andelen 42,6 procent. I början av 1930-talet inleddes en period med starkt ökade giftermålstal. I och med att totalbefolkningen växte med 42 procent mellan 1870 och 1920 ökade antalet vuxna ogifta kvinnor med 58 procent, från 583 000 till 921 000.¹⁶

I början av 1900-talet såg man ökade möjligheter för kvinnor att utbilda sig till gymnastikdirektörer. Bakom ökningen av antalet utbildningsplatser låg att det rådde en brist på kvinnliga sjukgymnaster vid gymnastikinstituten samt bad- och kurorter, vilket skapat en marknad för privata och oreglerade utbildningar av sjukgymnastbiträden. GCI började anta studenter till den kvinnliga kursen varje år. Som ett svar på gymnastikdirektörernas försök att kontrollera och tygla sjukgymnastik- och massagemarknaden sökte en del privata aktörer samma examinationsrätt för sina institut som GCI. Detta beviljades och från år 1902 utexaminerade Arvedsons gymnastikinstitut i Stockholm gymnastikdirektörer. Sydsvenska gymnastikinstitutet i Lund gjorde det från 1909. De kvinnliga gymnastikdirektörerna med utbildning på GCI fick alltså nya konkurrenter på arbetsmarknaden.¹⁷

Några privata alternativ för män att utbilda sig till gymnastikdirektörer skapades däremot inte. Bland de manliga sjukgymnasterna fanns inte heller någon stark kritik mot kvinnornas ökande deltagande inom sjukgymnastiken.

- 15 Christina Florin & Bengt Larsson, "Something in the nature of a bloodless revolution...? How gender relations became gender equality policy in Sweden in the nineteen-sixties and seventies", i Rolf Torstendahl (red.), *State policy and gender system in the two German states and Sweden 1945–1989* (Uppsala 1999), s. 19–20.
- 16 Statistiska centralbyrån, *Befolkningsutvecklingen under 250 år: Historisk statistik för Sverige* (Stockholm 1999), s. 96; Gunilla Carlstedt, "Konsten att överleva – kvinnors liv och hälsa under 1900-talet", i Ingrid Hagman (red.), *Mot halva makten*, s. 54; Gunnar Qvist, "Kvinnan i yrkeslivet och kamp för likställighet (1865–1920)", i *Konsten att blifva en god flicka: Kvinnohistoriska uppsatser* (Stockholm 1978), s. 101–106.
- 17 Theodor Bergqvist, *Den svenska gymnastikens spridning 1813–1913, del 1: Gymnastiska notiser 1813–1913* (Wörishofen 1913), s. 43–49; Anders Ottosson, *Sjukgymnasten – vart tog han vägen?*, s. 310–329. För kurorter se Motzi Eklöf (red), *Naturen, kuren & samhället: Vård på sanatorier och kurorter ca 1870–2010* (Stockholm 2011); Elisabeth Mansén, *Ett paradys på jorden. Om den svenska kurortskulturen 1680–1880* (Stockholm 2001).

Männen var upptagna med att försvara sig gentemot läkarkåren som strävade efter att öka sitt inflytande genom att överta kontrollen över sjukgymnastiken.¹⁸ Män var helt enkelt inte efterfrågade eller intresserade av underordnade positioner vid gymnastikinstitut eller bad- och kurorter.

Kvinnliga gymnastikdirektörer organiserar sig

När Föreningen GCI bildades 1902 fanns det redan en nationell intresseförening för gymnaster: Svenska gymnastikläraresällskapet (SGS) bildat 1884.¹⁹ SGS var öppen för kvinnor och män och andelen kvinnliga medlemmar var vid sekelskiftet 1900 nästan 50 procent. En ansevärd del av medlemskader gav dock inte inflytande i styrelser eller arbetsgrupper. Frågor om arbetsvillkor, skoltjänster och lönesättning för kvinnor hade svårt att komma upp på dagordningen i det av män dominerade SGS.²⁰

Det går alltså inte att bortse från att det kan ha funnits ett missnöje med den existerande intresseorganisationen när GCI-kvinnorna bestämde sig för att starta en egen organisation. Det går heller inte att ignorera det faktum att Föreningen GCI bildades samma år som en första kull av kvinnliga gymnasterna med samma formella rättigheter på arbetsmarknaden utexaminerades från ett privat gymnastikinstitut. Antalet årligen utexaminerade kvinnliga gymnastikdirektörer fyrdubblades under 1900-talets första decennium.²¹ I en tid av ökad konkurrens gällde det sålunda att odla sitt varumärke.

De GCI-utbildade gymnasterna organiserade sig både på egen hand som kvinnor och tillsammans med sina manliga kollegor. En klar majoritet av dem som gick med i föreningen kvarstod nämligen som medlemmar i SGS.²² Denna strategi tillät dem att ge stöd åt SGS, vara en del av en större organisation för att driva i gemensamma angelägenheter. Men de kunde även driva kvinnliga frågor inte bara genom den egna organisationen utan även genom den gemensamma föreningen. Kampen bedrevs inte främst mot de manliga gymnasterna, även om de inte alltid ställde sig på kvinnornas sida. Motståndarna var framför allt de samhällsinstitutioner som upprätthöll de inskränkningar som fanns mot kvinnliga gymnasters möjligheter att utöva det yrke till vilket de hade utbildats.

Föreningen GCI var också ett forum där medlemmarna kunde träna upp sina kompetenser i mötesteknik, argumentation och organisation. Föreningen GCI var också en plattform för samarbete med andra kvinnoorganisationer.

18 Anders Ottosson, *Sjukgymnasten – vart tog han vägen?*, s. 379.

19 Trots sitt namn var det inte ett förbund endast för gymnastiklärare utan var öppet även för "legitimerade sjukgymnaster samt andra för rationell gymnastik nitälskande personer". *Nordisk familjebok: Konversationslexikon och realencyklopedi: Uggelupplagan 27* (Stockholm 1918), p. 980. Föreningen heter sedan 2004 Svenska idrottsläraresällskapet.

20 Barbro Carli, *The making and breaking of a female culture*, s. 119, 141.

21 Anders Ottosson, *Sjukgymnasten – vart tog han vägen?*, s. 320–324.

22 Barbro Carli, *The making and breaking of a female culture*, s. 142.

Ett konkret exempel på de kvinnliga gymnasternas organisationsförmåga är Kvinnliga gymnastikföreningen Sverige som skapades hösten 1911 för att få till stånd ett kvinnligt deltagande i gymnastik vid OS i Stockholm följande år. För att gymnastikuppvisningen skulle bli av krävdes att kvinnorna själva tog initiativet. Detta följde ett mönster i samtiden där kvinnor använde särorganisering för att ta tillvara sina intressen.²³

Vilka var då de kvinnor som bildade Föreningen GCI? En genomgång av föreningens första styrelse ger en fingervisning. I den ingick: Hedvig Malmström, Elisabeth Tjäder, Jenny Wallroth, Eveline Jonassohn, Louise Wikström, Elin Falk och Carin Ekdahl. Hedvig Malmström (1863–1950) utexaminerad från GCI 1885 och sedan 1900 verksam som lärare i sjukgymnastik vid GCI blev vald till ordförande, en post hon uppehöll 1902–03 samt 1909–12. Malmström född i Dalarna hade en imponerande karriär bakom sig. Efter examen från GCI vidareutbildade hon sig och arbetade en tid hos gynekologmassagens fader Thure Brandt i Skövde.²⁴ Tillsammans med sin kurskamrat Jenny Wallroth startade hon därefter ett gymnastikinstitut i Vasa i Finland. Efter sin sejour i Finland flyttade hon till Dresden i Tyskland och arbetade vid Johan Oldevigs gymnastikinstitut, ett institut som i praktiken fungerade som en högre utbildningsanstalt för sjukgymnaster.²⁵ År 1891 lockade USA och Kalifornien. Där arbetade hon som lärare i svensk gymnastik i skolorna kring Sacramento innan hon 1893 grundade Swedish Medical Gymnastic Institut i San Francisco. År 1896 promoverades hon till medicine doktor vid Coopers Medical College i San Francisco (i dag, ansedda Stanford University School of Medicine) och tjänstgjorde därefter som amanuens vid dess kliniker. Hennes läkarexamen godkändes emellertid inte när hon återvände till Sverige vid sekelskiftet 1900 där hon istället fick försörja sig som gymnast. I slutet av 1910-talet återvänder hon under ett par år till USA för att där tjänstgöra som läkare och lärare vid anrika Wellesley College, Massachusetts.²⁶ Efter återkomsten till Sverige 1920 delade Malmström under de följande 20 åren sin tid mellan Stockholms allmänna gymnastikavdelningar och privat praktik som sjukgymnast. Hon var också ordförande i ovan nämnda Kvinnliga gymnastikföreningen Sverige och engagerad i kvinnorörelsen, bland annat som en av sju svenska delegerande vid International Council of Women's möte i Toronto 1909. Politiskt stod hon till höger och var från 1911 medlem av Moderata kvinnoförbundet styrelse.²⁷

23 Leif Yttergren & Hans Bolling, "Kvinnorna i Stockholm-OS 1912: Gymnastikkvinnornas kamp för plats i det offentliga fysiska rummet", *Idrott, historia och samhälle*, 2016, s. 48–69.

24 Rörande Brandt se Anders Ottosson, *Sjukgymnasten – vart tog han vägen?*, s. 282–286.

25 E Johan Oldevig, <https://sok.riksarkivet.se/sbl/artikel/7701>, *Svenskt biografiskt lexikon* (art av Jan Lindroth), hämtad 2020-08-21.

26 Colleet grundades 1870 av Henry och Pauline Durant som utbildningsanstalt för kvinnor och är en av de s.k. Seven sisters, en grupp av elitskolor för kvinnor i nordöstra USA. Skolans grundare var anhängare av fysiska aktiviteter för kvinnor och erbjöd redan från början goda möjligheter till fysiska aktiviteter. Bland de kända personer som studerat vid Wellesley finns Soong May-ling, Madeleine Albright och Hillary Clinton.

27 Hedvig Maria Kristina Malmström, www.skbl.se/sv/artikel/HedvigMalmström, *Svenskt*

Elisabeth Tjäder (1869–1949) född i Gammelsta, Södermanland, hade gått i flickskola i Visby och tagit studentexamen vid Lyceum för flickor i Stockholm 1889. Därefter hade hon sökt sig till GCI där hon tog sin examen 1891. Tjäder var föreningens sekreterare 1902–13 därefter ordförande 1913–16. Vid hennes avgång ur styrelsen skapades en understödsfond som fick namnet Elisabeth Tjäders hjälpfond. Hon arbetade under större delen av sin yrkeskarriär, 1895–1921, vid Gymnastiskt-ortopediska institutet i Stockholm samtidigt som hon drev egen sjukgymnastpraktik.²⁸

Jenny Wallroth (1856–1940), föddes i Västergötland men flyttade i unga år till Härnösand där hennes far arbetade som jägmästare. Hennes uppväxt präglades av friluftsliv och hon fick sitt första gevär som 13-åring. Wallroth tog examen vid GCI 1885 varefter hon studerade vid Thure Brandts gymnastikinstitut innan hon öppnade gymnastikinstitut i Vasa, Finland med Malmström. När Malmström lämnade för Tyskland flyttade Wallroth till Stockholm där hon tillsammans med sin finländska kollega Edith Strengell (1864–1942) från 1887 drev ett eget framgångsrikt gymnastikinstitut. Hon var även aktiv inom den frivilliga gymnastiken och bildade med bland andra Wendela Andersson-Falck och Sally Högström Stockholms kvinnliga gymnastikförening (1886) i vars styrelse hon verkade under decennier. Hon var även styrelseledamot av Svenska kvinnors nationalförbund och Stockholms kvinnliga skytteförening. Borgerlig och försvarsvän.²⁹

Louise Wikström (1857–1943) född i värmländska Nor utexaminerades från GCI 1881. Hon var ordförande i Föreningen GCI 1903–09 men är i dag främst ihågkommen för att tillsammans med Anna Behle (1876–1966) startat Anna Behles plastikinstitut 1907, där de undervisade i dans inspirerad av Isadora Duncan, gymnastik och övningar för barn och vuxna baserades på tonsättaren och musikpedagogen Jacques-Delacrozes idéer. Det var en verksamhet som ansågs utgöra en del av en ny kroppslig fostran för den moderna människan, men som inte låg i linje med den syn på kroppskultur som var förhärskande på GCI.³⁰ De kvinnliga gymnastikdirektörerna var dock, vilket framkommer nedan, inte främmande inför att ta till sig nymodigheter inom kroppskulturens område.

Elin Falk (1872–1942), uppvuxen i Västergötland och utexaminerad från GCI 1895, var en av den svenska gymnastikens mer uppmärksammade personligheter. Innan hon inledde sina studier vid GCI hade hon studerat vid

kvinnobiografiskt lexikon (artikel av Hans Bolling), hämtad 2020-08-21.

28 *Svenska Dagbladet*, 2/12-1949, s. 16. Gymnastiskt-ortopediska institutet hade öppnats redan 1821 av Nils Åkerman och därefter förstärkts av bl.a. Herman Säterberg, Robert Murray och Anders Wide innan det 1924 uppgick i Karolinska institutet.

29 *Svenska Dagbladet*, 20/10-1926, s. 6 och 11/9-1940, s. 11.

30 Anna Charlotta Behle, www.skbl.se/sv/artikel/AnnaBehle, *Svenskt kvinnobiografiskt lexikon* (artikel av Lena Hammargren), hämtad 2020-08-21; Louise Wikström, "Rytmikens genombrott i gymnastiken", *Föreningen GCI:s årsbok* 1936, s. 43–46.

Harald Liedbecks privata gymnastikinstitut i Stockholm 1890–91.³¹ Efter examen 1895 arbetade hon i USA som gymnastiklärare vid YWCA i Baltimore i två år, därefter i Köpenhamn, Sundsvall och High Wycombe (England), innan hon blev lärare vid Arvedsons gymnastikinstitut 1900 där hon verkade till 1909 då hon blev utnämnd till gymnastikinspektör vid Stockholms folkskolor. Hon var ledamot av GCI:s direktion 1920–22 och sakkunnig i 1923 års folkskoleundervisningskommitté. Sin stora insats gjorde Falk när hon moderniserade barn gymnastiken vid Stockholms folkskolor, vilken hon ville frigöra från den stela lingianska ortodoxin genom att skapa rörelser mer lämpade för barn.³²

Eveline Jonassohn (1862–1939) började vid GCI efter en skoltid vid Hammarstedtska flickpensionen i Stockholm och tog gymnastikdirektörsexamen 1891. Under större delen av sitt yrkesliv drev hon tillsammans med sin kurskamrat från GCI Gertrud Holmér ett sjukgymnastikinstitut vid vilket inresset framför allt inriktades mot yngre.³³

Carin Ekdahl (1878–1943) yngst i styrelsen var även relativt omeriterad som gymnastikdirektör då hon tagit sin examen vid GCI 1901. Hon utsågs till skattmästare, men har inte lämnat något större avtryck inom svensk gymnastik även om hon ledde övningar för Kvinnliga gymnastiksällskapet i början av 1900-talet. Hon var också den enda medlemmen av föreningens första styrelse som lämnade gymnastiken och Sverige, vilket skedde då hon i samband med giftermål flyttade till Norge.³⁴

Genomgången av Föreningen GCI:s första styrelse låter oss få syn på en grupp väletablerade och engagerade gymnaster villiga att åta sig ledande positioner. Som välutbildade och professionella yrkesutövare, i privat eller i offentlig regi, och genom att stå för sakkunskap och nytänkande vann de viss prestige i samhället. De lyckades också skapa allianser och mobilisera stöd för sin sak genom att argumentera väl i både tal och skrift. De har dock med undantag för Elin Falk rönt liten uppmärksamhet från eftervärlden, vilket till viss del kan förklaras av att de i stor utsträckning ägnade sig åt den del av den svenska gymnastiken som togs över av läkarna på 1930-talet och därmed hade en yrkesidentitet som till viss del fallit i glömska.

Styrelsemedlemmarnas bakgrund stämmer alltså väl överens med den bild av kvinnliga gymnastikdirektörer kring sekelskiftet 1900 som framkommit i

31 Harald Liedbeck (1851–1920) med examen från GCI 1871 var dotterson till Per Henrik Ling, gymnastikinspektör vid Stockholms folkskolor, assistent vid Lars Gabriel Brantings privata sjukgymnastiska praktik och startade 1884 ett eget gymnastikinstitut.

32 Elin Falk, <https://sok.riksarkivet.se/sbl/artikel/15054>, Svenskt biografiskt lexikon (art av Karin Karling), hämtad 2020-08-21; Pia Lundquist Wanneberg, "Elin Falk, GCI och föreställningar om barnet: En analys av gymnastikstriden vid Stockholms folkskolor 1910–1913", i Hans Bolling & Leif Yttergren (red.), *200 år av kroppsbyggnad*.

33 *Svenska Dagbladet*, 12/2–1939, s. 8; Walborg Hedberg & Louise Arosenius, *Svenska kvinnor från skilda verksamhetsområden: Biografisk uppslagsbok* (Stockholm 1914), s. 31, 101.

34 Stockholms Stadsarkiv, Rotemansarkivet, post 089890040240; *Stockholms-Tidningen*, 9/9–1908.

forskningen. Unga kvinnor ur förhållandevis resursstarka förhållanden från hela landet lockades till Stockholm för att utbilda sig vid GCI. Värt att notera är att samtliga styrelsemedlemmar som gjorde karriär som gymnaster förblev ogifta. En yrkeskarriär som gymnast kunde inte kombineras med familjebildande under 1900-talets första decennier.³⁵

Föreningen GCI, kvinnorörelsen och samhällsengagemang

Flera kvinnliga gymnastikdirektörer kring sekelskiftet 1900 verkade för ökad jämställdhet i samhället i frågor som gift kvinnas rätt till statstjänst, kvinnorepresentation i riksdagen och i styrelser för myndigheter.³⁶ En genomgång av de frågor som engagerade medlemmarna i Föreningen GCI bekräftar denna iakttagelse. Under 1900-talets första decennier lade sig föreningen med en rad organisationer som arbetade för att stärka kvinnornas ställning i samhället, t.ex. Landsföreningen för kvinnans politiska rösträtt, Svenska kvinnors nationalförbund, Fredrika Bremerförbundet, De kvinnliga kårsammanslutningarnas centralråd och Svenska abolitionistkommittén. Föreningen GCI lät sig också representeras vid internationella kvinnokongresser.³⁷

Kopplingen mellan sekelskiftets kvinnorörelse och gymnastikdirektörer personifieras av Martina Bergman-Österberg (1849–1915), som med examen från GCI 1878 blev en framstående internationell gymnastikentreprenör med egen gymnastikhögskola i England. Tillika var hon den viktigaste mecenaten bakom Landsförening för kvinnans politiska rösträtt. Delar av sin kvarlåtenskap testamenterade hon till Fredrika Bremer förbundet.³⁸

En god inblick i vilka frågor Föreningen GCI lade kraft på ges av de kommittéer den tillsatte, de utredningar som företogs och de petitioner som lämnades. Under sitt första decennium tillsatte föreningen åtta kommittéer. Förutom att hantera interna frågor om fortbildningskurser för gymnaster och bildandet av ett kvinnligt gymnastik- och idrottsförbund verkade de för att reglera kvinnliga gymnasters löner och förbättra deras arbetsförhållanden på kurorter och vid statens samskolor.

De utredningar som gjordes inom föreningen behandlade gymnasternas ställning och villkor vid Sveriges bad- och brunnsorter och gymnastiklärarinnor-

35 Hans Bolling & Leif Yttergren, "Swedish gymnastics for export".

36 Hans Bolling & Leif Yttergren, "Kvinnor, karriär och familj: En studie av svenska kvinnliga gymnastikdirektörers yrkeskarriärer och livsöden kring sekelskiftet 1900", *Historisk Tidsskrift*, 2016:2 (vol. 136), s. 185–219.

37 *Föreningen GCI:s årsbok 1921*, s. 32, 48–53. Abolitionskommittén arbetade för ett avskaffande av den reglementerade prostitutionen. Prostitution var också en "arbetsmiljöfråga" för sjukgymnaster då bordellverksamheter började använda sjukgymnastik- och massageklinikerna som täckmantel runt sekelskiftet 1900, se Anders Ottosson, *Sjukgymnasten – vart tog han vägen?*, s. 341.

38 Barbro Hedvall, *Vår rättmätiga plats: Om kvinnornas kamp för rösträtt* (Stockholm 2011), s. 111.

nas lönevillkor, men också upprättande av en sjuk- och pensionskassa för gymnaster samt gymnasternas ställning och villkor vid Sveriges sjukhus. Föreningen gjorde flera framstötter gentemot myndigheter i frågor om kvinnors politiska rösträtt, gymnastiklärarinnornas löner och vidareutbildning, undervisningen vid GCI, ökad tid för gymnastik och teoriundervisning i gymnastik vid folkskolläraryrkesseminarierna, gymnastiklärarplatser vid statens samskolor, tjänstgöringstid och pensionsvillkor för gymnastiklärarinnorna och förbättrade villkor för gymnaster vid bad- och brunnsorter.³⁹ Även om Föreningen GCI engagerade sig för kvinnors ställning i samhället i stort låg fokus framförallt på kvinnliga gymnasters utbildning och arbete.⁴⁰

En viktig fråga för föreningen var vad gymnastiken skulle göra för samhället. Föreningsledningen och ordförande Louise von Bahr argumenterade långt före korpiddrottens genombrott i Sverige att en gymnastiklagstiftning för industriarbetare skulle införas. Obligatorisk gymnastik för arbetare skulle både förbättra arbetsskyddet och öka effektiviteten, menade hon.⁴¹

Av framställningen ovan framgår att under Föreningen GIC:s första decennier var dess styrelse och medlemmar aktiva och starkt engagerade i en rad frågor av facklig och samhällelig karaktär. Det tycks dock som om att arbetet inom föreningen mattades av och ändrade karaktär mot slutet av mellankrigstiden när den första generationen av föreningens medlemmar inte längre var aktiv.

Fortbildning

Utbildning kan stärka en yrkeskårs professionalitet, grupp känsla och yrkesidentitet.⁴² En av Föreningen GCI:s viktigaste uppgifter blev därför att vidareutbilda sina medlemmar. Innehållet i de kurser föreningen stod bakom vittnar om att den var en progressiv kraft inom svensk gymnastik. Den var emellertid också fast förankrad i den svenska gymnastiktraditionen där frisk- och sjukgymnastik förenades i en odelbar helhet. Redan i april 1902 utsågs en kommitté för att arrangera repetitions- och fortbildningskurser för utexaminerade gymnastikdirektörer. Dessa skulle ta till sig nya kunskaper och samtidigt skapa nätverk.⁴³ År 1904 slogs portarna upp till Föreningen GCI:s första fortbildningskurs. Detta skedde i GCI:s lokaler på Hamngatan i Stockholm. På

39 Kurser arrangerade av Centralförbundet för nykterhetsundervisning med start 1904 med stöd av staten. Ulla Johansson, "Vad bör kvinnor kunna?", s. 170; *Föreningen GCI:s årsbok*, 1912.

40 Louise von Bahr var bland annat ordförande i föreningen 1917–1935. För hennes karriär se www.skbl.se/sv/artikel/LouisevonBahr, *Svenskt kvinnobiografiskt lexikon* (artikel av Hans Bolling), hämtad 2022-08-21.

41 *Dagens Nyheter*, 26/4-1918, s. 11.

42 Inga Hellberg, "Könsutjämning och köns polarisering inom professionerna på dagens svenska arbetsmarknad", i Staffan Selander (red.), *Kampen om yrkesutövning, status och kunskap: Professionaliseringens sociala grund* (Lund 1989); Magali Sarfatti Larson, *The rise of professionalism: A sociological analysis* (Berkeley 1979).

43 *Aftonbladet*, 23/11-1903, s. 3.

programmet stod teoretisk friskgymnastik, pedagogik, hygien, rörelsefysiologi, särskilda delar av medicinsk gymnastik, sim- och livräddningsövningar, lek, idrott med mera. Kursen blev en omedelbar om än en smula oväntad succé. Totalt deltog 138 kvinnor, varav ett fyrtiotal verksamma i utlandet.⁴⁴

Kursdagarna fylldes av föreläsningar. Programmets innehållsmässiga bredd framgår av de inbjudna talarna. Bland dem fanns den svenska idrottens fader, tillika överlärare i militärgymnastik, Viktor Balck som talade om lek och idrott; fysiologiprofessorn Jöns Johansson som redogjorde för muskelverksamheten samt pedagogikpionjären Franz von Schéele som talade om den pedagogiska psykologins betydelse för gymnastikundervisningen. Sveriges första kvinnliga läkare Karolina Widerström, med examen från GCI 1875, uppmärksammade de kvinnliga underlivsorganens uppbyggnad, funktioner och vård. Läkaren och läraren i sjukgymnastik Astley Levin föreläste om nerv- och hjärtsjukdomar och pedagogen och utbildningsentreprenören Anna Sandström talade om disciplin och lydnad. Vi finner här också Patrik Haglund, docent i ortopedisk kirurgi, som snart skulle bli den kanske ivrigaste förespråkaren för en uppdelning av gymnastutbildningen och att sjukgymnastiken skulle föras in under läkarnas kontroll. Ett tecken på att det inte rädde stark animositet gentemot mot nykomlingen Arvedsons gymnastikinstitut är att Johan Arvedson, som drev institutet, höll hela fyra fördrag.⁴⁵ Den första framgångsrika fortbildningskursen gav mersmak och föreningen fortsatte arrangera utbildningskurser med namnkunniga föredragshållare.⁴⁶ Ett tydligt tecken på att fortbildningskurserna blivit en viktig del av Föreningen GCI:s verksamhet var att de överlevde första världskriget. Den tredje fortsättningskursen kom att arrangeras under sensommaren 1921 och lockade rekordmånga deltagare, nästan 300 deltagare till GCI och Stadion.⁴⁷ Föreningens fortbildningskurser arrangerades därefter vart femte år fram till 1900-talets mitt.

Föredragshållare och ämnen vid kurserna visar att de kvinnliga gymnastikdirektörerna fortsatt hade ett öppet sinne. Bland föreläsarna 1926 fanns den danske fysiologipionjären Johannes Lindhard, vars forskning bidrog till att underminera den svenska gymnastikens vetenskapliga grund, men även Emilia Fogelclou, före detta kollega till föreningens ordförande Louise von Bahr vid Djursholms samskola, som höll en serie föredrag om psykologi, samt balettmästaren och chefen för Kungliga Teaterns balett Lisa Steier.⁴⁸ År 1931 finner vi Charlotte Blensdorf (i dag i Sverige kanske mest känd som Hjalmar Gullbergs "rytmiska väninna") som redogjorde för sin rytmiska gymnastik

44 *Svenska Dagbladet*, 6/9-1904, s. 3.

45 *Stockholms-Tidningen*, 16/9-1904, s. 1; *Svenska Dagbladet*, 22/6-1904.

46 *Dagens Nyheter*, 12/9-1909, s. 8; *Dagens Nyheter*, 2/9-1909, s. 4.

47 *Dagens Nyheter*, 23/8-1921, s. 6.

48 *Svenska Dagbladet*, 29/8-1926, s. 8. Else Trangbæk, "Sally Högström og det moderne kvindeprojekt - Svensk gymnastik og GCI's betydning i Danmark.", i Hans Bolling & Leif Yttergren (red.), *200 år av kroppsuddannelse*, s. 150-153.

byggd på fadern Otto Blensdorfs och Jaques-Dalcrozes rytmiska förhållande till fysisk fostran. Under första världskriget hade kurserna ställts in. Under andra världskriget fortsatte de.⁴⁹

Genomgången av Föreningen GCI:s fortbildningskurser under 1900-talets första hälft visar på en kursverksamhet som var framgångsrik. De åtta kurser som arrangerades lockade såväl deltagare som framstående föredragshållare från både Sverige och utlandet. Från Föreningen GCI:s sida var man inte främmande inför innovationer inom gymnastiken, och detta oavsett om det handlade om pedagogisk gymnastik eller sjukgymnastik. De framstår snarare som om organisationens medlemmar tillhörde ett avantgarde när det kom till att omfamna och uppmärksamma den senaste utvecklingen inom gymnastik och medicinvetenskap.

Den svenska gymnastikens två huvudsakliga ben var frisk- och sjukgymnastiken och på dessa vilade Föreningen GCI:s fortbildningskurser. Även efter det att gymnastutbildningen hade delats upp vid mitten av 1930-talet förblev det så. Föreningen GCI representerade båda dessa yrkesgrupper. Men med tiden utkristalliserades två distinkta yrkesgrupper och år 1954 skapade sjukgymnasterna, som allt mer fjärmats från utbildningsinstitutionen GCI och den förening som bar dess namn, ett eget fortbildningssystem.

Trots att Föreningen GCI:s fortbildningskurser ur flera aspekter var framgångsrika går det inte att se dem som en odelad succé som professionaliseringsstrategi. Satsningen på att vidareutbilda medlemmarna var ett sätt att utöva inflytande över verksamheten i gymnastiksalarna och vid behandlingssituationer, inte bara i förhållande till patienter utan även i förhållande till läkarkåren. Medlemmarna tog med sig det de lärt sig vid kurserna ut i arbetslivet. Men, som vi ska se nedan, tycks det inte som om den gav föreningen och dess medlemmar något avgörande inflytande över hur utbildningen av gymnaster utformades, vare sig vid GCI eller i de svenska gymnastiksalarna. Det öppna sinne de uppvisade gav dem inte något inflytande över utbildningssystemet och hjälpte dem inte heller att utestänga mindre kvalificerade aktörer från gymnastikmarknaden.

Gymnastiklärare eller sjukgymnast?

Att en förening som vänder sig till yrkesverksamma intresserar sig för yrkets praktik ligger i sakens natur. Föreningen GCI försökte påverka utbildningen till yrkesbehörigheten och innehållet i läro- och instruktionsböcker. Föreningen hade, som nämnts ovan, bildats samtidigt som privata aktörer hade fått rätt att utexaminera kvinnliga gymnastikdirektörer. Frågan om hur gymnastutbildningen i Sverige skulle utformas blev en kontroversiell och välutredd följetång

⁴⁹ *Aftonbladet*, 1/6-1942, s. 7.

och löstes först 1934.⁵⁰ Kontroversen gällde dock inte i första hand de privata aktörerna. Knäckfrågan gällde den svenska gymnastikens ställning inom utbildningsväsendet och vem som skulle kontrollera dess olika delar. Förslag och diskussioner angående en omorganisering av GCI var legio under perioden. Inte mindre än fem olika utredningsbetänkanden med förslag om förändringar lämnades 1912–1931. Dock utan att leda inte till något resultat.

Föreningen GCI ställde sig bakom en sammanhållen gymnastutbildning, men tillhörde förlorarna när frågan till sist avgjordes av att den relativt nytillsatta socialdemokratiska regeringen i oktober 1933 uppdrog åt direktionen för GCI att inkomma med ett förslag om hur gymnastiklärar- och sjukgymnastutbildningen skulle omformas till två utbildningar, vid GCI respektive Serafimerlasarettet. Att Föreningen GCI så tydligt ställde sig på den sammanhållna gymnastutbildningens sida berodde inte på konservatism. I första hand var detta en fråga om hur kvinnliga gymnastikdirektörers skulle kunna försörja sig på sitt yrke. Merparten av föreningens medlemmar bedrev nämligen olika sorters gymnastik för att kunna försörja sig och särskilt var det så på mindre orter.⁵¹ En undersökning visade att bland dem som hade full försörjning var det endast 16 procent som kunde försörja sig som enbart gymnastiklärare, 29 procent som enbart sjukgymnaster medan majoriteten alltså försörjde sig genom att arbeta både som gymnastiklärare och sjukgymnaster.⁵²

Bakom förslaget att dela upp gymnastikutbildningen i separata delar stod istället delar av läkaretablissemangen som ville skilja sjukgymnastiken från GCI för att istället lägga den under ett medicinskt lärosäte, vilket alltså skedde vid 1930-talets mitt. Om de mest drivande läkarna fått igenom alla sina förslag hade den nyinrättade sjukgymnastikutbildningen blivit en utbildning enbart för kvinnor. Så långt gick det nu inte, men de motiv personer som verkade för en sådan utveckling kan ha haft låter sig väl tolkas som ett sätt att urskilja och underordna kvinnor. I praktiken blev mycket riktigt sjukgymnast ett kvinnoyrke. År 1940 liksom 1955 var samtliga elever, 23 respektive 34, vid sjukgymnastkurserna vid GCI kvinnor. År 1925 hade 24 män avlagt sjukgymnastexamen.⁵³

Uppdelningen av den kvinnliga svenska gymnastiken i två distinkta utbildningar kom, som framgått, inte som en blix från klar himmel. En sammanfattning som enbart intresserade sig för frågor som rörde sjukgymnasternas situation bildades också i början av 1930-talet, Legitimerade sjukgymnasternas

50 Anders Ottosson, *Sjukgymnasten – vart tog han vägen?*, s. 343–370.

51 Behovet av en bredare yrkeskompetens hos professionsutbildade kvinnor på mindre orter/landsbygd har bl.a. tydliggjorts av Lisa Öberg som visat att barnmorskor verksamma där "drabbades" av färre inskränkningar i sin yrkeskompetens än de som var verksamma i städer när läkarkåren ökade sin kontroll över förlossningsvården. Läkartätheten styrde helt enkelt barnmorskornas kompetensområde. Lisa Öberg, *Barnmorskan och läkaren*, s. 305.

52 *Hertha*, juni 1934, årgång, 21, s. 158–159.

53 Hans Bolling & Leif Yttergren, "200 år av kroppsbildning: Gymnastiska centralinstitutet/Gymnastik- och idrottshögskolan – en introduktion", i Hans Bolling & Leif Yttergren (red.), *200 år av kroppsbildning*, s. 28.

centralråd. I rådet satt representanter från intresseföreningarna för de tre statligt sanktionerade utbildningsinstitutionerna för kvinnliga gymnastikdirektörer samt Svenska sjukgymnastiksällskapet Ling.⁵⁴ Ordförande under större delen av 1930-talet och in i 1940-talet var den vid Sydsvenskt gymnastikinstitut 1915 examinerade Elsa Robertson.⁵⁵ Sammanslutningens tillkomst lägger i dagen att inte alla sjukgymnaster var nöjda med vad de existerande intresseorganisationerna gjorde för dem. Svenska gymnastikläraresällskapet hade ju heller "inte på många år sysslat med sjukgymnastiska frågor"⁵⁶.

Ett alltmer välorganiserat skolsystem gjorde det möjligt för gymnastikdirektörer att försörja sig och skapa en yrkesidentitet som lärare. Därmed minskade också intressegemenskapen mellan olika gymnaster. Gymnastiklärare som kämpade för en mer framskjuten position klarade sig väl utan den dubbla yrkeskompetensen. När GCI omorganiserades hade också Svenska gymnastiklärare sällskapet redan lämnat sjukgymnasterna bakom sig.⁵⁷

Vid 1930-talets mitt var det förutom frågor om lön och anställningsförhållanden också de så kallade examinerade sjukgymnasterna som stod i fokus. Sekelskiftets problematik var alltså förfarande i högsta grad levande. De legitimerade sjukgymnasterna stod mot de "sjukgymnaster" som hade fått sin utbildning vid olika icke statligt sanktionerade gymnastikinstitut. Enligt centralrådet borde staten rensa upp bland de mer eller mindre kvacksalveriaktiga utbildningarna. Det var nämligen inte möjligt för vanligt folk att förstå skillnaden mellan legitimerade sjukgymnaster, som hade tagit examen och erhållit legitimation från Medicinalstyrelsen, och de examinerade som utbildats vid utbildningsanstalter "där inträdesfordringar och krav för betyg äro synnerligen godtyckliga". Detta ledde till en osund konkurrens och till att patienterna blev lidande. I en skrivelse uppmanade centralrådet regeringen att agera.⁵⁸

Den slutgiltiga uppdelningen av de kvinnliga gymnasternas roller och organisatoriska tillhörighet skedde när Kvinnliga legitimerade sjukgymnasters riksförbund såg dagens ljus 1943.⁵⁹ Under drygt halvtannat decennium

54 Svenska sjukgymnastiksällskapet Ling hade bildats 1905 och riktade in sig mot internationellt verksamma gymnastikdirektörer. Anledning till att stiftarna ansåg att denna organisation behövdes var att det "tyvärr" fanns så många "svenska gymnaster och massörer" som försökte ge sken av att tillhöra GCI-alumnernas välrenommerade krets för att tjäna pengar. Theodor Bergquist, *Svenska gymnastiken i utlandet och dess representanter (som idkat studier vid Kgl. Gymn. Centralinstitutet och deras vederlikar)* (Wörishofen 1905), s. 1–2.

55 Elsa Robertson (1893–1972, f. Svensson) hade efter examen arbetat som sjukgymnast i bl.a. Berlin, Dresden, Wien och Paris innan hon 1932 anställdes vid Normmalms fysikaliska institut 1932, som hon senare övertog och var innehavare av 1942–56. Robertson var också ledamot av GCI:s direktion 1934–56, sin största insats gjorde hon för barn med funktionsnedsättningar och hon var en pionjär i Sverige när det kom till behandling av barn med CP-skador. Stina Nicklasson, "Elsa Robertson", i Bertil Boëthius & Göran Nilzén (red.) *Svenskt biografiskt lexikon H. 147 Richolff–Ronander* (Stockholm 1998).

56 *Dagens Nyheter*, 8/1–1943.

57 Anders Ottosson, *Sjukgymnasten – vart tog han vägen?*, s. 369–370.

58 *Dagens Nyheter*, 17/4–1935, s. 1, 24.

59 *Svenska Dagbladet*, 11/1–1943, s. 8.

var det en förbundet öppet endast för kvinnor. Från 1960 togs dock namnet Legitimerade sjukgymnasters riksförbund efter beslut att även män kunde bli medlemmar 1959.

Gymnastikläraresällskapet tar kontrollen

Samtidigt som gymnaster som ägnade sig åt sjukgymnastik var på väg att sjösätta en egen intresseorganisation ansökte Föreningen GCI om förhandlingsrätt för gymnastiklärarna hos Socialstyrelsen. Föreningen fick dock inte gehör för sin begäran. Detta då det enligt Socialstyrelsen redan fanns en gymnastiklärarorganisation som hade förhandlingsrätt, Svenska gymnastikläraresällskapet.⁶⁰ Föreningen GCI fick inte heller rätt att delta i en utredning om övningslärarnas löne- och anställningsvillkor. Detta då gymnastiklärarna redan företrädde av två representanter från SGS. Det framstår alltså som ställd utom allt tvivel att staten valt SGS att representera gymnastiklärarna och gav sällskapet ställning som den enda förhandlande organisationen, inte Föreningen GCI som därmed drabbades av ytterligare ett bakslag.

Den konsolidering eller centralisering av gymnasternas fackföreningar som skedde under 1940-talet ingick i en nationell trend. Under 1940-talet blev tjänstemannarörelsens intresseorganisationer mer lika de LO-anslutna fackföreningarna. År 1944 anslöt sig många till TCO. Medan Föreningen GCI tonade ner sitt fackliga engagemang och sökte nya former för sin verksamhet valde Gymnastikläraresällskapet, liksom så många andra liknande sammanlutningar, att söka anslutning till TCO.⁶¹ Medlemskap blev dock inte långvarigt. Under ledning av Valter Åhman centraliserades TCO 1952 och flera mindre medlemsförbund gick upp i andra.⁶² Detta ledde till att sällskapet, hellre än att införlivas i Facklärarförbundet, valde att lämna TCO.⁶³ Inom SGS var man stolt över att vara en av Sveriges äldsta tjänstemannaorganisationer och organisationen valde därför att istället söka sig till akademikerorganisationen SACO.

Så även om Föreningen GCI inte fick möjligheten att företräda sina medlemmar som en fackförening behöll gymnastikdirektörerna sin organisatoriska autonomi i en tid av ökad centralisering. Att gymnastiklärarna inte ville bli en del av ett gemensamt fackförbund för lärare i övningsämnen kan kanske till viss del förklaras av att de tidigare inte dragit jämnt. Föreningen GCI vars medlemmar i stor utsträckning också fanns i SGS hade exempelvis varit medlem

⁶⁰ *Svenska Dagbladet*, 19/3-1942, s. 11.

⁶¹ *Arbetartidningen*, 17/7-1946; *Söderhamns tidning*, 6/2-1947. Förutom gymnastiklärarna beviljades även slöjd- och yrkeslärares riksförbund och Svenska slöjdläraryrkesföreningen inträde i TCO. TCO hade därmed lyckats knyta till sig alla landets stora lärargrupper med undantag för läroverkslärares riksförbund.

⁶² *Svenska Dagbladet*, 25/4-1952.

⁶³ *Dagens Nyheter*, 23/4-1956.

av Övningslärarorganisationernas centralråd men lämnat det vid mitten av 1920-talet, då rådet ansågs ha motarbetat Gymnastikläraresällskapet.⁶⁴

Avslutning

Varför bildades Föreningen GCI? Vid sekelskiftet 1900 fanns det redan en intresseorganisation som var öppna för både kvinnor och män. De kvinnliga medlemmarnas inflytande liksom deras handlingsutrymme var dock begränsat. Genom att skapa en kvinnlig särorganisation fick de bättre möjligheter att driva sina frågor och behövde inte underordna sig männen. Föreningen var också en markering mot kvinnliga gymnastikdirektörer som började utbildades vid andra institut. De GCI-utbildade gymnastikdirektörerna slog vakt om sitt exklusiva varumärke. Ju fler som gavs möjlighet att bli gymnastikdirektörer, desto mindre värd blev ju själva titeln.

Vilka var det som låg bakom bildandet av Föreningen GCI? Initiativtagarna, som alla kom ur samhällets överskikt, var aktiva och engagerade inte bara i gymnastik- utan även i samhällsfrågor. Engagemang och samarbeten sträckte sig också utanför gymnastiksfären till dåtidens aktuella politiska frågor, i synnerhet frågan om kvinnans politiska rösträtt. Det var dock inte möjligt att kombinera yrkeskarriär och föreningsengagemang med familjebildning; gymnastikdirektörerna hade under 1900-talets första decennier att välja.

Vilka resultat uppnådde, respektive uppnådde inte, föreningen? Föreningens viktigaste insats under 1900-talets första hälft var de fortbildningskurser som med ett innehåll av både praktisk och teoretisk natur arrangerades för gymnastikdirektörer från 1904 och lockade såväl svenska som internationella deltagare. Fortbildningskursernas innehåll präglades av nyfikenhet och djärvt. Den kroppskulturella konservatism som man annars ofta förknippar med GCI såg man inte här. Inom forskning om professionalisering har man betonat betydelsen av att kunna kontrollera kunskapsutvecklingen inom ett yrke. Föreningen GCI:s fortbildningskurser var ett sätt att göra detta.

Föreningen GCI blev i ett längre perspektiv inte framgångsrik när det kom till att utnyttja den teoretiska och praktiska kunskapsbas den byggt upp när det kom till att stärka gymnastikdirektörernas professionella position. I den kampen framstår Föreningen GCI som en förlorare i förhållande till såväl läkarkåren och dess allt vidare maktambitioner över medborgarnas kroppar, som till Svenska gymnastikläraresällskapet som blev det offentligas val när det kom till rätten att företräda gymnastiklärarna i förhållande till arbetsgivare och myndigheter. Föreningen lyckades inte heller värna gränsdragningen gentemot sjukgymnaster och massörer som saknade legitimation från Medicinalstyrelsen. Den dubbla yrkesbehörighet som gymnastikdirektörsexamen gav var viktig för kvinnornas möjlighet att försörja sig, men också för att mindre orter skulle

⁶⁴ Föreningen GCI:s årsbok 1925, s. 68.

kunna knyta till sig kompetent personal.

Föreningen GCI motsatte sig med emfas den från framför allt läkarhåll drivna kampanjen att dela upp gymnastikdirektörsutbildningen i två skilda utbildningar, en för gymnastiklärare och en för sjukgymnaster. När läarkåren skärpte sin professionella kontroll över sjukgymnastiken tvingades dock till slut gymnastikdirektörerna att ge upp sin dubbla yrkeskompetens. Uppdelningen gjorde att Föreningen GCI med tiden gick miste om sjukgymnasterna som medlemmar. Vid samma tidpunkt stod det klart att arbetsgivare och myndigheter inte erkände föreningen som förhandlingspart. Det blev istället det äldre, könsneutrala och manligt dominerade Svenska gymnastikläraresällskapet som fick representera gymnastiklärarna gentemot det offentliga.

Till skillnad från flera av de kvinnliga kår- och fackföreningar som bildades under 1900-talets första hälft har Föreningen GCI fortlevt tills i dag som en kamratförening och för att värna kvinnliga gymnastiklärarens intressen.